

היידן. יצירה מפליאת אוזן

בטהובן. תשוקה לשמימיות

שוברט. מטפיסיות פואטית

שלושה וינאים, שלושה עולמות

בסוף השבוע יגיש אנדרש שיף בירושלים תוכנית חלומית ובה שלוש סונטות שהיו האחרונות של יוצריהן: היידן, בטהובן ושוברט

חגי חיטרון

ש יאו של הפסטיבל הבינלאומי למוסיקה קאמרית בירושלים עשוי להגיע כבר ביום שישי הקרוב, באירוע קאמרי שאינו מוסיקה קאמרית במובן הטיפוסי אלא רסיטל: הפסנתרן היהודי-הונגרי-כל אירופי אנדרש שיף, הנמנה זה עשרות שנים עם אמני הצמרת של אמנות הפסנתר בימינו, יעלה על במת אולם ימק"א ויבצע שלוש יצירות: הסונטה במי במול מג'ור מס' 52 של היידן, הסונטה אופוס 111 של בטהובן, הסונטה ד' 960, בסי במול מג'ור, של שוברט. שלוש הסונטות נולדו בווינה, שלושתן הן האחרונות ביכול הסונטות לפסנתר של מחבריהן. זו של היידן חוברת ב-1794, של בטהובן ב-1822, של שוברט ב-1828. שלושה עולמות, קשורים זה לזה אך גם שונים מאוד, בעיקר בהלך הרוח.

את הסונטה מפליאת האוזן של היידן, כ-20 דקות אורכה – והיא כאמור האחרונה מבין הסונטות לפסנתר שחיבר (כ-60 מספרן) – אפשר לאפיין כשרשרת הפתעות, כגון המעברים בין סולמות, מעברים שאוזנו של מאזין היום כבר אינה רגישה להם, מן הסתם, כמו אוזנו של בן סוף המאה ה-18. אפיון נוסף הוא ההבדל באווירה בין שלושת הפרקים, מהלך של הומור-רצינות-הומור. קשר היצוני בולט, קצר, לסונטה של בטהובן: שתי היצירות נפתחות בנגינת שורת אקורדים שסגנונה, במור

נחים בארוקיים, הוא "פתיחה צרפתית".

סונטה זו של היידן מצויה במלואה באתר יוטיוב בביצוע אנדרש שיף, המגלגל אותה בהנאה גלויה וקורנת, כדרכו, בלי לוותר על שום היבט. הפרק הראשון של הסונטה מצוי ביוטיוב גם בביצוע גלן גולה, ומילוי "חובה" מענג במיוחד מצפה למי שישווה את שתי הפרשנויות האלה לפרק. גולה, בדרכו המושלמת, תופס את ה"אלגרו מודרטו" כבריחה ארוכה. הפרק השני של הסונטה הוא אדאג'ו מהורה, כאילו נסחף במי חשבות, האחרון הוא שיבה אל הקלילות, הדבר מתבטא מיד בנושא המי שעשע, החוזר שש פעמים על אותו צליל. לאחר השמעתו יש הפסקות, היידן כאילו אומר – "מה דעתכם על הרעיון?", מכפיל את ההתברחות וקופץ ממנה אל פסאזים וירטואוזיים.

בטהובן בשאיפה מטפיסית

הסונטה האחרונה של בטהובן, אופוס 111 דו מינור, מחזיקה שני פרקים בלבד: הפרק השני אטי, אדאג'ו, וכותרתו "אריה קטנה". פרק זה, כ-18 דקות אורכו, תואר בלשונם של מעריציו כמוסיקה שנוגעת בספירות טרנסצנדנטליות. אלפרד ברנדל, למשל, אמר כי בכל ספרות הפסנתר אין דוגמה כזאת של תחושה מיסטית.

מומלץ: להאזין להרצאה ארוכה של אנדרש שיף, בקולו, עם הרגמות נגינה כמובן, הזמינה בקלות להורדה מהאינטרנט. שיף אומר בין השאר

כי המבוא האטי של הפרק הראשון, המהיר (כותרתו היא "אלגרו קון בריו אד אפסיונטו", כלומר, בערך, "מהיה, סוער ומלא תשוקה"), משדר תחושת כובד ורצינות, "כמו אטלס שנושא את העולם על גבו", וקולות שכמו "עולים מן השאול" מרמזים על קדרות ועל אופל (שיתחרו, בהמשך היצירה, עם קטעים של אווירה שמימית). בהקשר הכובד והרצינות, לועג שיף למבצעים שבחרים לנגן את המבוא הזה באטיות מופרזת, כרצפט ל"עמקות".

הרצאה זו של שיף מצויה גם כדו-וידי שקטע ממנו זמין, כמתאבן קנייה, באתר יוטיוב: שיף נראה ונשמע ליד הפסנתר, מציג את תחילת הפרק השני, ה"ארייטה" ("שיר קצר") עם הווריאציות. השיר הוא בעל נימה המנונית, פשוטה במפגיע (לא מלודיה שובת לב במיוחד, לרעתי) ומוגש בהרמוניזציה פשוטה. גם אותה אין לבצע באטיות מופרזת, הוא מרגיש, וגם מדגים פארודיה על נגינה "עמוקה" כזאת.

הווריאציה הראשונה, באוזני שיף (ובבידור לכל אוזן), היא שיר ערש במשקל יאמב; אחריה באות שתי וריאציות, השלישית נשמעת בימינו כמקצב ג'ז או "בוגי-ווגי", ושיף אינו מחמיץ הצלפה באסוציאציה הבלתי נמנעת הזאת, שמשבשת לרעתו את התפישה הנכונה של הווריאציה המסחררת. "יש כאן מעבר מהאפולוני אל הדיוניסי", הוא אומר. "אני מוחה על הקישור לבוגי-ווגי, אני לא אוהב בוגי-ווגי, אני אוהב את המור-סיקה הזאת (של בטהובן). אקסטוזה כן, בוגי-ווגי לא. ובכלל, הבה לא נק-

לדברי שיף (מימין), שני דברים עזרו לו בהתקרבות אל הסונטה בסי במול מג'ור של שוברט: העובדה שניגן אותה בפסנתרים מימיו של המלחין, והניסיון שצבר בביצוע יצירות בטהובן

צילום: אמיל סלמן

ומעושרים בפסנתר, פרקים שהשמימיות שלהם, לטעמי, אינה נופלת (אם אפשר בכלל להשוות) מהיומרות המטפיסיות הגלויות של בטהובן בסונטה אופוס 111. שאלתי את אנדרש שיף, פרשן שוברט מופלא, על ההיסטוריה שלו עם היצירה. שיף ענה מיד, במייל קצר, ושילב בתשובתו מבט על תוכנית הרסיטל כולה.

אנדרש שיף: "את הסונטה האחרונה של שוברט אני מנגן (בקונצרטים פומביים) זה זמן רב, 30 שנה לפחות. מה השתנה בגישתי? שום דבר מורגה, לבר מהעובדה שהומן פעל את פעולתו – ולטובה, אני מקווה. חשוב לחיות עם יצירת מופת; ללמוד אותה, לנתח אותה, לנגן אותה שוב ושוב וגם להניח לה לנוח. בשבילי קטע החזרה, בפרק הראשון, תמיד היה מהותי. זו ההתפרצות הרמטית היחידה ביצירה שלוהו מאור, ויוזכר טריל ה'מיסטריוז' המפורסם שמופיע כמו רעש אדמה. לוותר על החזרה הזאת זה 'פשע', פסנתרנים שחושבים שהסונטה ארוכה יתר על המידה לא צריכים לנגנה כלל. אין היא ארוכה למעלה מן המידה אפילו בשנייה אחת. "שני דברים עזרו לי במיוחד בהתקרבות אל היצירה", ממשיך שיף. "ראשית, ניגנתי אותה בפסנתרים ישנים, מימי שוברט. הם יפים, יש להם צליל זמנתי, רגיסטרים שונים. פדאל ה'מורדייטור' מקנה להוראת פיזינסימו משולש של שוברט משמעות" (לחיצה על פדאל זה מקרבת פיסת בד שחוצצת בין הפטיש למיתר).

"וגם הטמפי: בפסנתר קונרד גראף אי אפשר לנגן במהירות קיצונית או באטיות קיצונית, ארטיקולציה היא עניין מהותי בו, כי דעיכת הצליל מהירה יותר מאשר בפסנתרים של ימינו. אני מנסה לתרגם את ההתנהגות האלה לנגינה בפסנתר מודרני, אבל ודאי ששוברט מצלצל טוב יותר בפסנתר ישן מאשר בכונדורפה. אשר לפסנתר סטינוויי (השימוש בו מובן מאליו ברוב הרסיטלים, ח"ח), הוא אינו אידיאלי למוסיקה זו. אובייקטיבי מדי, חדש מדי. בכל זאת אנסה".

הדבר השני שעזר לו בהתקרבות אל הסונטה של שוברט, כתב עוד שיף, הוא הניסיון שצבר בביצוע יצירות בטהובן. "הגעתי לכך מאוחר, רק בגיל 50 התחלתי לבצע את כל הסונטות של בטהובן (בקונצרטים פומביים), בעיקר את האחרונות. עכשיו, לאחר 20 פעמים שבהם ניגנתי את כל מחזור 32 הסונטות של בטהובן, אני מרגיש את שוברט אחרת והוא נשמע אצלי אחרת. בטהובן היה האלוהים של שוברט, הם גרו באותה עיר אבל שוברט היה צנוע וביישן מכדי להתקרב אל נערצו. בפרק האחרון של הסונטה במי במול מג'ור של שוברט יש אלמנטים

בטהובניים רבים, למשל מרביעיית המיתרים אופוס 130 ומהסונטה 'אפסיונטה'. אשר לסונטה מספר 52 של היידן: היא נפלאה. היידן הוא מהקומפוזיטורים החביבים עלי; זקן חכם, הוגה מעמיק, מקורי, בעל הומו פנטסטי. אין הוא מוערך כערכו!"

חייבים את זה לעצמכם

במסגרת הקונצרט שיהיה בפסטיבל הבינלאומי בירושלים ביום ראשון הבא תבוצע בין השאר היצירה הישראלית המיוחדת "לפני השער האפל": שני שירים של דוד פוגל שהלחין אייל אדלה, בכיצוע זמרת המצור סופרן איילת אמוץ ונגנים חברי אנסמבל "מיתר". אורכם של שני השירים יחד: כ-11 דקות.

המוסיקה של אדלה, מלחין ירושלמי עטור פרסים, בן 44, מעצבת בכיבוד את האווירה, אך בהיותה מוסיקה מודרנית כדאי להאזין לה יותר מפעם אחת; גם אם לא "מתחברים" אליה, בסופו של דבר, ההבדל

צילום: ensembleitar

גיזל בן-דוד. בניצוחה

בין האזנה ראשונה להאזנה שנייה ניכר מאור. מי שרוצה להתרשם כראוי מהביצוע החי בפסטיבל חייב לעצמו איפוא את ההאזנה המוקדמת. זה ימים אחדים הדבר אפשרי, ובקלות: "לפני השער האפל" של אדלר – פוגל זמינה ביוטיוב (קול ותמונה), מהקלטה שהופקה בנסיבות לא שגרתיות – הזמרת אמוץ וחברי "מיתר" ביצעו אותה ב-20 בינואר 2009, בניצוחה של גיזל בן-דוד, בוויולה ואננה בברלין. האירוע כלל יצירות ישראליות ויהודיות נוספות – מאת גדעון קליין, אריק שפירא, יוסף ברנדשווילי, ארנסט בלוך ואלכסנדר תמיר, והשתתפו בו גם זמרים ונגנים גרמנים. הוא התקיים באותו יום בשנה שבו התקיימה (כ-1942), באותו אולם בוויולה, ועיית ואנוה הידועה לשמצה, היא האסיפה שבה הודיע היטלר לפקודיו הכבירים על תוכנית "הפתרון הסופי". כתובת האתר ביוטיוב: <http://tinyurl.com/99zruuu>.

שר מוסיקה זו למשהו בנאלי, שהרי היא הרוחנית ביותר שקיימת בכלל". לאחר הווריאציה השלישית משתררת אווירה אחרת, המתכונת החד מורה של וריאציות נזנחת, בטהובן ממריא למציאות שמימית. שיף מדגיש כי הטרילים הממושכים במשלב גבוה, המשולבים בחלק זה, חורגים מהתפקיד הקישוטי המסורתי של טריל ונהפכים ל"אפוזיאודה" (האלהה, האדרה) של הטרייל. האמצעי הפשוט "אינו דקורטיבי אלא קיומי ("אקזיסטנציאל"), מתפקד כרמיזה ברורה על ריחוף בעולמות אחרים. שיף, יש לומר, אינו יחיד בהתפעלות מהטרילים האלה. לאחר מכן, הוא ממשיך, ועובר לתאר רגע מסוים לקראת סוף הפרק, לאחר השמעת צליל גבוה. "זה רגע פאוסטיבי, תהום מול שמים. הגיבור שואל את עצמו אם למכור את נפשו לשטן". לאחר מכן מגיעה מעין שיבה הביתה, כלומר אל נעימת הארייטה, הנתפשת באוזני אנדרש שיף כשיר הודיה: "תודה של גאון שחווה סבל יותר מאשר כל יוצר אחר. הוא מודה לאלוהים על שהוא חי, על שהוא יכול לכתוב מוסיקה כזאת".

הסונטה בסי במול מג'ור של שוברט אינה מבטאת שאיפות מטפייסיות: שני פרקים הראשונים ליריים, אלה שני לידר ארוכים, מזמרים